

LA HISPÀNIA VISIGODA VISTA PER RAMON D'ABADAL: RELLEGINT L'HISTORIADOR

XAVIER BARRAL I ALTET¹
Institut d'Estudis Catalans

Lliurat el 3 d'octubre de 2022. Acceptat el 18 d'octubre de 2022.

RESUM

Ramon d'Abadal ha deixat una sèrie nombrosa d'observacions personals sobre la Hispània visigoda que tenen un interès historiogràfic cert, per la capacitat de fer-se preguntes sobre aspectes no estudiats, de replantejar qüestions tradicionalment admeses per la historiografia i d'intuir situacions històriques que les fonts no aclareixen de manera satisfactòria. En aquest article es rellegeix directament Abadal per a esbrinar millor la metodologia de l'historiador.

PARAULES CLAU

Ramon d'Abadal, historiografia, Hispània visigoda, Ramón Menéndez Pidal, Claudio Sánchez-Albornoz, Pere de Palol, regne de Toledo.

Visigoth Hispania seen by Ramon d'Abadal: rereading the historian

ABSTRACT

Ramon d'Abadal has left a numerous series of personal observations about Visigoth Hispania that have a certain historiographic interest, due to the capacity for asking questions about unstudied aspects, of rethinking questions

1. xbarral@iec.cat

traditionally accepted by historiography and of sensing situations that the sources do not suitably clarify. This article directly rereads Abadal in order to discover the historian's methodology better.

KEYWORDS

Ramon d'Abadal, historiography, Visigoth Hispania, Ramón Menéndez Pidal, Claudio Sánchez-Albornoz, Pere de Palol, Kingdom of Toledo.

Ningú torna avui en dia als escrits o fa servir els estudis de Ramon d'Abadal per a entendre la Hispània visigoda, amb algunes excepcions, això sí, per exemple sobre l'adopcionisme. Aleshores és de justícia preguntar-se quin interès o quina utilitat pot tenir una ponència sobre aquest tema. Doncs la té, no pas pel que fa a la Hispània visigoda pròpiament dita, sinó com la visió que Ramon d'Abadal va proposar sobre la Hispània visigoda va ajudar a construir la seva posició sobre la Catalunya carolíngia, el període que a ell realment li interessava. Tota l'observació de la Hispània visigoda en l'obra d'Abadal correspon a la necessitat d'entendre millor la història de Catalunya anterior a l'emancipació nacional, allò que ell anomenava els precedents a la Història de Catalunya.

No cal tornar detalladament, en el marc d'aquest congrés, ni sobre la biografia ni sobre la bibliografia de Ramon d'Abadal i de Vinyals (1888-1970), però sí que em sembla útil de recordar alguns elements que poden fer entendre millor els aspectes de l'obra d'historiador que aquí comentarem. Especialista de la Catalunya d'època carolíngia, format en Història i en Dret a Barcelona, Madrid i París, Abadal va produir una obra ampla sobre l'edat mitjana a Catalunya, amb algunes incursions en l'àmbit castellà. Investigador de documents que el van portar a concebre i a iniciar la magna edició erudita dels documents d'època carolíngia a Catalunya, Abadal va ser també un escriptor planer de síntesis, com les que va dedicar, el 1948, a l'abat Oliba de Ripoll, de Cuixà i de Montserrat, però sobretot, en aquest cas, bisbe de Vic, als primers comtes catalans, el 1958, a l'obertura de Catalunya al món durant el segle x, el 1960, als precedents antics a la història de Catalunya el 1967, o encara a Pere el Cerimoniós, el 1972.²

2. Per a una immersió ràpida en l'obra de Ramon d'Abadal, recomano Manuel MUNDÓ; Antoni PLADEVALL; Josep. M. FONT I RIUS; Francesc VILANOVA I VILA-ABADAL; Josep M. SALRACH, i

Per commemorar els vuitanta anys de Ramon d'Abadal, Jaume Sobrequés i Callicó va reunir en dos volums, publicats per Edicions 62 a Barcelona, el 1969 i el 1970 respectivament, els principals escrits d'Abadal, o els que a criteri seu mereixien tornar a veure la llum en una edició adreçada als freqüentadors de la cultura en general. El títol escollit era molt significatiu: *Dels visigots als catalans*, donant a entendre que Ramon d'Abadal, per explicar la Catalunya carolíngia partia del substrat visigòtic. Així, el primer volum s'intitulava *La Hispània visigòtica i la Catalunya carolíngia* i reunia diversos estudis, sovint antics, sobre el regne hispànic dels gots. En realitat, Abadal no va escriure gaire sobre un tema que no corresponia gens al seu període de predilecció i que ell enfocava interpretant les fonts documentals, sintetitzant els escrits d'altres erudits i lliurant síntesis personals desproveïdes de notes. Avui, quan l'arqueologia domina les recerques sobre aquest període, rellegir Abadal és sempre un exercici historiogràfic que va més enllà de la simple finalitat d'utilitzar el que ell pensava, en el marc d'una recerca de punta.

Per fer-se una millor idea de les problemàtiques sobre el món visigot que preocupaven a finals de la dècada de 1950 i els inicis de la dels anys seixanta, dominades pel debat entre romanisme i germanisme —recordem que el 1960 Abadal feia el discurs d'ingrés a la Real Academia de la Historia de Madrid sobre l'establiment dels Visigots a Hispània, del regne de Tolosa al regne de Toledo— cal veure la setmana de Spoleto del 1955, publicada l'any següent,³ i la segona edició del volum tercer de la *Historia de España* dirigida per Ramón Menéndez Pidal, sobre l'Espanya visigoda, que veié la llum el 1963 i en la qual, per cert, els escrits d'Abadal només surten esmentats una vegada i de manera ben marginal, en un apèndix bibliogràfic sobre institucions i dret.⁴ Paradoxalment, Abadal

Xavier BARRAL I ALTET, *Ramon d'Abadal i de Vinyals. Commemoració del centenari del seu naixement*, Barcelona, Departament de cultura de la Generalitat de Catalunya, 1989; Francesc VILANOVA I VILA-ABADAL, *Ramon d'Abadal: entre la història i la política*. Pròleg de Josep M. FONT I RIUS, Lleida, Pagès editors, 1996; RAMON D'ABADAL I DE VINYALS, *Les lliçons de la Història. Reflexions sobre Espanya, Castella, Catalunya*. Edició i introducció de Francesc VILANOVA, Barcelona, La Magrana, 2010; *Ramon Abadal i de Vinyals: Sessió en memòria*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2021.

3. *I Goti in Occidente. Problemi, 29 marzo-5 aprile 1955, Settimane di Studio del Centro italiano di studi sull'alto Medioevo*, vol. III, Spoleto, 1956.

4. *Historia de España dirigida por Ramón Menéndez Pidal*, vol. III, *España visigoda (414-711 de JC)*, 2a ed., Madrid, Espasa-Calpe, 1963, p. 347.

surt molt més citat a cada un dels dos volums de la nova edició de la mateixa obra publicada el 1991.

Bé que els estudis de Ramon d'Abadal sobre aquest període no estan fonamentats en recerques de primera mà, l'historiador ens ha deixat una sèrie ben nombrosa d'observacions personals que, situades en el context del moment en què van ser escrites tenen sense cap mena de dubte un interès historiogràfic, tal i com ho definia Jaume Sobrequés en el pròleg al recull d'escrits esmentat:⁵ «Aquest és a grans trets el contingut de la primera part de l'obra, que ens presenta, com ja hem dit al principi, un Abadal *historiador*, les característiques més importants del qual són la capacitat de fer-se preguntes sobre aspectes no estudiats; de replantejar qüestions tradicionalment admeses per la historiografia i d'intuir situacions històriques que les fonts no aclareixen en manera satisfactòria».⁶

Rellegir Abadal directament ens permet d'esbrinar millor el mètode, la metodologia de l'historiador. Per això he escollit en primer lloc alguns fragments del discurs d'ingrés d'Abadal a la Real Academia de la Historia de Madrid, el 1960, sobre la instal·lació del regne hispànic dels gots i el pas de Tolosa de Llenquodoc a Toledo, quan Abadal ja tenia 72 anys.

El primer fragment es refereix a l'origen dels habitants, a llur nombre i a les migracions; un tros que ens permet d'avaluar el camí d'escriptura d'Abadal entre certes discutides i hipòtesis personals: «Fora molt interessant de conèixer, ni que fos aproximadament, quants eren els visigots que anaren a establir-se a Aquitània i terres veïnes el 418: no tenim cap testimoniatge ferm a basar un càlcul, tot és pura suposició. Al segle passat hi hagué una tendència a l'amplificació i Pérez Pujol parlava de 300.000 gots en temps d'Euric, sense comptar dones i infants. Modernament s'ha entrevist l'absurditat d'aquesta xifra; és inconcebible una massa d'un milió de persones peregrinant anys i anys a través de l'Imperi; especialment la dada que ens ofereix Victor de Vita, que el poble vàndal passat per Àfrica el 429 comptava 80.000 ànimes, feu reaccionar per comparació els erudits moderns: l'alemany Schmidt parlà de 100.000 per als temps d'Ataülf i Vàlia i aquest és el nombre que van repetint els qui aborden el tema; Menéndez Pidal i Valdeavellano amplien, interrogativament, és cert, fins a dos-cents mil

5. Jaume SOBREQUÉS I CALLICÓ, «Pròleg» a *Ramon d'Abadal i de Vinyals, Dels visigots als catalans*, vol. I, Barcelona, 1969, p. 5-16.

6. *Ibid.*, p. 7.

els que tornaren definitivament a Hispània en temps d'Euric i d'Alaric, que en canvi Reinhardt redueix en la mateixa ocasió a 70 o 80 mil ànimes».⁷

El segon extracte es refereix a la religió i a la política, a la crisi de l'arrianisme en el context del regne de Tolosa i a la convivència política i religiosa de gots i romans: «No, no hi hagué persecució pròpiament religiosa al regne got de Tolosa; hi hagué fregaments i xocs amb els bisbes, tots de caràcter polític. Perquè, al llarg dels noranta anys que durà l'estada dels gots a Aquitània, es produí un fenomen polític que cal tenir molt en compte per les conseqüències que tingué més tard en l'estructura del regne dels gots a Hispània: el desplaçament de l'autoritat politico-civil romana cap a mans de l'episcopat. [...] Quan aquestes autoritats romanes desapareixeran, l'episcopat quedarà, a la llarga, convertit en el principal i gairebé únic representant de la població romana enfront del poder got i en relació amb ell».⁸

Més naturalment, Abadal orientà els seus interessos cap a la Tarraconense. En el fragment que segueix podem apreciar la vocació de narrador que té Abadal quan escriu història; quan examina el procés evolutiu cap a la sobirania territorial, d'una certa manera la seva narració fa pensar en la de Ferran Soldevila:⁹ «Quan Euric enviava tropes o exèrcits a ocupar la Tarraconense, no ho feia amb el mateix caràcter amb què ho feien els seus predecessors Teodoric I o Teodoric II en enviar-los a Hispània a lluitar contra vàndals, bagaudes o sueus. Aquests últims monarques obraven per manament i a utilitat de l'Imperi, complint els deures derivats del primitiu tractat de federació; Euric obrava pel seu compte. Podem deduir, doncs, que la posició dels reis gots en relació amb l'Imperi havia variat essencialment des dels temps que Vàlia, després del tractat de federació, s'havia establert amb el seu poble a Aquitània. Abans hem descrit la situació originària; hem indicat també com anà evolucionant, cada vegada amb major independència, a mesura que el regne visigòtic s'afermava en el poder i l'Imperi, al contrari, es disgregava en lluites civils per a l'obtenció del comandament imperial. Ara veurem el procés que seguí aquesta evolució fins que els gots obtingueren la plena sobirania territorial».¹⁰

7. *Del reino de Tolosa al reino de Toledo*. Discurs llegit el dia 27 de novembre de 1960 en l'acte de la seva recepció pública per l'acadèmic, Real Academia de la Historia, Madrid, 1960 (traducció catalana de Jaume Sobrequés), a *Dels visigots als catalans...*, *op. cit.*, p. 29.

8. *Ibid.*, p. 33.

9. Francesc FOGUET; Enric PUJOL [ed.], *Ferran Soldevila, entre la història i la literatura*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2022.

10. *Del reino de Tolosa al reino de Toledo*, *op. cit.*, p. 45.

Per abordar la fi del regne de Tolosa, Abadal insisteix en l'intermedi ostrogot, en un text ple d'intuïció i que penetra en el context de la història dels esdeveniments: «Coincideixen, doncs, en el temps diversos fets importants: l'atac franc a Septimània, amb la fugida d'Amalaric a Barcelona; l'assassinat del rei per elements de l'exèrcit; la reunió d'una assemblea a Girona; la destitució del prefecte romà Esteve; l'erecció de l'ostrogot Teudis com a rei dels gots. La concatenació dels diversos fets ens permet d'intuir: que Amalaric fugí de Narbona covardament, emportant-se el tresor i abandonant tota la cort reial; que arribat a Barcelona, Teudis, el cap de les milícies d'Hispania, el feu assassinar; que Teudis es proclamà aleshores, obertament, rei dels gots; que s'encaminà amb les seves tropes cap a Septimània per alliberar-la dels francs; i que a Girona, potser trobant-s'hi amb els notables de la cort del rei fugitiu des de Narbona, s'ajuntà tot l'exèrcit en assemblea, *concilium*, que ratificà la reialesa de Teudis i destituí el prefecte romà Esteve».¹¹

En un homenatge a Jaume Vicens i Vives, l'any 1965, Ramon d'Abadal s'apropava a les nocions de pàtria i de rei i aprofitava per acostar-se a la península Ibèrica —ell que sempre havia estudiat principalment Catalunya— gràcies a les definicions de les nocions d'Estat i de nació. Per Ramon d'Abadal, el poder reial de la monarquia del regne de Toledo, no era absolut sinó que tenia limitacions: «Al regne de Toledo la monarquia és l'essència del poder, el rei encarna tota potestat. [...] Podríem dir que és un rei absolut si no fos per dues grans limitacions característiques d'aquesta monarquia gòtico-hispànica: la Pàtria i la Llei. La pàtria és una entitat constituïda pel territori i la població, que el rei governa i personifica, però que és independent d'ell. A diferència dels altres regnes germànics, al de Toledo la Pàtria no és propietat del rei, no pot disposar-ne, sols la governa. Per això es manté íntegra a través de tota successió reial i no es dona el cas de les particions entre fills, com en d'altres estats germànics. El de Toledo no és un estat patrimonial. Quan en la França de Lluís el Piadós es combaten entre elles les idees d'unitat o patrimonialitat del regne, el gran defensor de la unitat i de la integralitat és Agobard de Lió, un hispano-got, nodrit en la ideologia del seu país d'origen [...]. El lector es podrà adonar de com en les expressions citades la Pàtria és dita sempre dels gots, *patria Gothorum*. Avui, a les nostres orelles, la locució sona estranyament i sembla renyida amb els reiterats intents d'unió dels dos pobles, hispànic i got»¹².

11. *Ibid.*, p. 54.

12. «La monarquia en el Regne de Toledo», a *Dels visigots als catalans...*, *op. cit.*, p. 57.

La història institucional interessava particularment Ramon d'Abadal degut a la seva formació com a jurista i així definia la font de l'autoritat reial en el regne visigot de Toledo: «Tota aquesta legislació posa en evidència el punt flac de la monarquia toledana: el del títol en virtut del qual el rei és rei i no tirà. És un tema que ha provocat moltes elucubracions i que al meu entendre ha estat desviat sovint. Partint de la base que el príncep germànic deu la seva elevació al sufragi dels seus companys, s'ha deduït que el rei dels gots devia el seu càrrec a l'elecció del seu poble sencer primer, després a la dels seus grans [...]. Com veiem es parla aquí (en els concilis de Toledo) d'elecció, de conspiració, de revolució, com a maneres pràctiques d'obtenir el tron; en canvi, no s'hi fa esment de l'hereditat, ni de l'associació al tron. I, no obstant això, són, en la pràctica, els títols més freqüents. Tornem a encarar-nos amb la contradicció permanent entre la teoria legal i la pràctica real en el regne dels gots».¹³

I en un altre homenatge, aquest a Johannes Vincke, el 1962, Abadal entrava en la qüestió tan debatuda entre els historiadors del rol real que van tenir els concilis de Toledo en la direcció i el govern del regne visigòtic. Així, després de definir quins concilis tingueren caràcter de generals per al regne, Abadal considerava llur eficàcia: «Tot això ho detallem perquè de bon principi quedi ben clar que en els concilis generals de Toledo no cal cercar-hi una regularitat ni un ritme rector, que no obeeixen en conjunt un principi rigorós d'ordenació, sinó que, llevat de dues vegades en què sembla endevinar-se una voluntat de continuació, llur celebració és filla més aviat de les circumstàncies polítiques del moment. Calia deixar ben establert aquest fet abans d'entrar en l'anàlisi particular de cada concili, perquè hi hagué una tendència a considerar-los com una institució massa regular del regne toledà, quan en realitat han estat una institució ben irregular i ocasional».¹⁴

Més amunt he parlat de la setmana d'estudis alt-medievals de Spoleto dedicada als gots, l'any 1955. Dos anys més tard, Ramon d'Abadal hi era convidat per parlar del llegat visigòtic a la península Ibèrica, sobretot durant el segle VII, al qual era dedicada aquella setmana. La seva contribució és de les que més s'han fet servir en els estudis, sobretot a l'estranger, per la facilitat d'accés a aquesta publicació a qualsevol biblioteca especialitzada. En el debat entre romanisme i germanisme, Abadal es decanta pel romanisme i a més

13. *Ibid.*, p. 59.

14. «Homenatge a Johannes Vincke», a *Dels visigots als catalans...*, *op. cit.*, p. 69.

afegeix algunes notes autobiogràfiques: «Fins i tot negligint la complexitat ètnica de la població hispano-romana que ocupava la Península en esdevenir-se l'enfonsament de l'Imperi, els elements que hi arribaran i que contribuiran a donar-li una nova civilització, tenen una diversitat tal (grecs, siris, africans, jueus, alans, vàndals, visigots, ostrogots, bizantins, francs, etc.) que caldria més d'un capítol, àdhuc més de tot un llibre per a donar-ne una lleugera idea. Caldrà, doncs, acontentar-se amb algunes remarques sobra l'empremta visigòtica a Hispània. Així, i tot, no podrem anar gaire més enllà d'algunes consideracions personals. Malgrat la gran quantitat de literatura que el tema ha inspirat durant el present segle, no ens atrevirem pas a dir que hagi passat l'estadi de simple problema. En trobaríem una prova patent donant un cop d'ull a l'ampli volum que acaba d'aparèixer sobre *I Goti in Occidente*; s'hi troben aportacions molt interessants dels millors professors de germanisme, fetes a la tercera setmana de Spoleto: moltes hipòtesis divergents, però poques conclusions segures. Hi ha motius suficients perquè el llibre porti el subtítol de *Problemi*. D'altra banda, el cas és ja tradicional: aquesta divergència d'opinions, que trobem avui en el conjunt de l'apreciació del llegat germànic a l'Occident en general, i en particular del llegat gòtic a Hispània, existia ja fa un segle en les lluites d'erudició entre romanistes i germanistes. La formidable embranzida presa per l'erudició alemanya des de la meitat del segle XIX encaminà naturalment cap a una sobrevaloració històrica del germanisme. Fou aleshores que el germanisme històric es convertí en alguns casos en una moda en lloc d'ésser una consideració serena i sobretot humana dels fets. Jo mateix vaig viure aquesta moda, en la meua joventut, en el Madrid de 1910 i el París de 1912. Un dels meus mestres a l'École des Hautes Études de París, M. Thévenin, antic oficial de l'exèrcit francès, que havia caigut presoner durant la guerra de 1870 i que havia aprofitat la seva captivitat a Alemanya per a dedicar-se als estudis històrics, no donava res per segur si no es basava en l'erudició germànica. El pobre Fustel de Coulanges —el gran Fustel de Coulanges, glòria de l'erudició francesa— era menysvalorat, minimitzat i fins i tot menyspreat. Foren els temps del detall i la minúcia, de l'anàlisi pel gust de l'anàlisi; el temps on es deia —al mateix París— que la claredat francesa era una cosa falsa, que la veritat estava en l'obscuritat alemanya, perquè els fets en realitat no eren mai clars, sinó més aviat foscos. Totes les modes, totes les exageracions, sofreixen, però, un mateix i únic destí de depuració: el temps ha depurat aquesta moda, la moda del germanisme. I l'ha depurada tant que, en

el moviment pendular de reacció, estem a punt d'arribar a l'extrem contrari i potser a punt de passar-nos de ratlla. Aviat sentirem a dir que el pas dels visigots per Hispània fou mancat de tota aportació, no tingué cap significat i fou buit de qualsevol conseqüència».¹⁵

Una mica més lluny, en el mateix article, Ramon d'Abadal revela el que per a ell és important com a historiador, un mètode fonamentat en una mirada llunyana dels fets i les coses: «Encara que no ens puguem evadir mai d'aquest caràcter provisional que sempre tindran els resultats de les nostres investigacions, hi ha almenys un bon mitjà per a fonamentar-les i és esforçar-nos a obtenir el millor coneixement possible de les circumstàncies històriques en les quals es van produir els fets que intentem d'estudiar. Les investigacions sobre el llegat visigòtic a Hispània exigeixen, doncs, un estudi previ sobre la immigració dels visigots a les nostres terres, el seu caràcter i la importància demogràfica, social i política de la seva integració en el conjunt de la població hispànica. Aquesta exposició tindrà, per tant, dues parts: una presentarà els resultats, les conseqüències en la història de la civilització hispànica de l'establiment de les poblacions visigòtiques damunt la península Ibèrica: és allò que anomenem el llegat visigòtic a Hispània; i l'altra, exposa prèviament el fet de les immigracions i les circumstàncies històriques que les condicionaren i informaren».¹⁶

I finalment exposa el perquè de les seves conviccions romanistes, sobretot a nivell cultural: «Convé molt de precisar aquesta significació, ja que, en la literatura corrent, és normal d'aplicar el qualificatiu de visigòtiques a moltes realitzacions culturals que no tenen a veure amb els gots sinó haver nascut o haver-se esdevingut en temps del *Regnum Gothorum*, quan els gots sobrevinguts dominaven políticament Hispània: aquest és el cas de l'art visigòtic, de la litúrgia visigòtica, de l'escriptura visigòtica... En aquests casos es tracta, en rigor, de produccions sorgides de la població indígena del país i, en tot cas, influenciades i condicionades per corrents culturals independents dels que els gots immigrants haurien pogut aportar. Hem de pensar que, sota la dominació dels gots, hi ha una població absolutament majoritària que disposa des de fa segles, almenys en els seus estaments dirigits, d'una tradició i d'un dipòsit cultural molt superiors

15. «À propos du legs visigothique en Espagne», a *Dels visigots als catalans...*, op. cit. (traducció catalana de Gaspar Feliu), p. 95.

16. *Ibid.*, p. 97.

als dels nouvinguts, i aquesta població continua vivint la seva pròpia vida a través de les noves circumstàncies polítiques sempre una mica episòdiques». ¹⁷

Introduint-se en el món de les manifestacions artístiques, Abadal es refereix i utilitza, fins i tot citant-los entre cometes, els dos màxims especialistes d'aleshores de la península Ibèrica visigòtica, Pere de Palol (1923-2005) i Helmut Schlunk (1906-1982), dels quals treu arguments en favor de la seva encertada tesi romanista: «El cas de l'art anomenat visigòtic és, en aquest sentit, típicament característic. Palol ha pogut dir “Allò que hi ha de germànic en l'art hispano-visigòtic es troba reduït a objectes d'ús personal i això, encara, en la fase anterior a la unificació ètnica dels hispano-romans i dels visigots (finals del segle VI). La resta de l'art hispànic és enterament d'origen hispano-romà revestint formes pròpies després del segle IV i sofrint les mateixes influències i les mateixes modes que tot el món mediterrani” [...]. Un altre coneixedor profund de l'art d'aquell temps, Schlunk, arribà a les mateixes conclusions: “Aquest art (que s'estenia el segle VII damunt tota la Península després d'haver-se produït a Sevilla, Còrdova i Mèrida i haver passat per Toledo) no té res de germànic, sinó que té una pura filiació hispano-romana, amb molts d'elements nord-africans i bizantins de més a més”. La vestimenta primitiva i l'ornamentació de tipus germànic que duïen encara els immigrants dels segles V i VI desapareixen ràpidament i deixen lloc als elements tradicionals del país, saturats de bizantinisme». ¹⁸ Només en l'àmbit estrictament jurídic, Abadal acceptava més fàcilment els punts de vista dels germanistes

Ramon d'Abadal també va mantenir controvèrsies notables sobre aquest període i les seves conseqüències, sobre la posteritat visigòtica a la península Ibèrica, amb alguns grans historiadors. Les més sonades van ser amb Claudio Sánchez-Albornoz (1893-1984) i amb Ramón Menéndez Pidal (1869-1968). Ambdós el van tractar amb respecte malgrat els matisos interpretatius que mantenien sobre la història de la Hispània visigoda. Amb el primer, Sánchez-Albornoz, les divergències foren sobre els orígens de Castella: «Tota l'argumentació que hem aportat a la inexistència d'un llegat popular jurídic-visigòtic es pot aplicar a un altre pretès llegat espiritual que hauria donat forma a l'essència i a la característica espiritual del poble castellà. Sánchez Albornoz, l'eminent historiador que tan bé coneix l'edat mitjana peninsular, s'ha fet un campió d'aquest

17. *Ibid.*, p. 106.

18. *Ibid.*, p. 106-108.

llegat. Segons ell, a causa de la invasió aràbiga, es produïren entre els gots hispànics dos corrents de fugida i refugi: els grans personatges civils i eclesiàstics es refugiaren a Astúries i a Galícia, mentre la massa popular que vivia a l'Altiplà castellà anà a barrejar-se amb les poblacions de Cantàbria i el País Basc. D'ací provenen les dues característiques de signe contrari dels futurs pobles lleonès i castellà. Mentre en el regne de Lleó es produïa "l'estranya aberració" d'una "acceptació de bon grat de l'herència hispano-gòtica" que produí un 'neogotisme' que "feia futur del passat i desitjava ardentment el retorn d'un passat perdut", a Castella, la contribució de l'element germànic al seu naixement fou de signe contrari: "Castella i els castellans foren el fruit de la simbiosi racial i cultural del càntabre, del basc i del got, efectuada, no per mitjà d'una projecció vertical o senyorial durant la dominació gòtica a Hispània, sinó horitzontalment per la immigració al solar cantàbric de les masses populars visigòtiques establertes a la Castella del Duero".¹⁹

Les teories de Claudio Sánchez-Albornoz no agradaven metodològicament i èticament a Ramon d'Abadal, que expressava el seu desacord i el seu punt de vista d'aquesta manera: «Deixant a part el risc que suposen sempre aquestes síntesis concentrades de les característiques d'un poble, més exposades al perill de convertir-se en belles figures literàries i en tòpics atraients que a reflectir profundes realitats difícils de captar, l'exposició feta en la primera part d'aquest treball, segons la qual els gots de l'Altiplà haurien emigrat cap a Galícia i no cap al País Basc, pressuposaria ja un desacord bàsic amb la teoria de Sánchez Albornoz per la nostra banda: les característiques bàsiques que el poble castellà pogué captar en els seus orígens, cal cercar-les en altres fonts més que no pas en el germanisme d'un cert nombre de visigots refugiats el segle VIII a les altes valls de la regió basco-cantàbrica».²⁰

Amb Ramón Menéndez Pidal, la controvèrsia raïa en la supervivència d'una èpica germànica a l'interior dels cercles tancats visigòtics i sobre les relacions que podien existir entre els *Carmina prisca* dels gots i les cançons de gesta castellanès: «El llegat del vassallatge és un llegat d'estructura polític-militar del nucli oligàrquic dirigent. Sobre aquest mateix nucli cal projectar la qüestió tan debatuda del llegat èpic. En aquest cas no es tracta de temes jurídics d'estructura, sinó de problemes de contingut espiritual. Es tracta d'aclarir si

19. *Ibid.*, p. 115.

20. *Ibid.*, p. 115-116.

el nucli visigòtic dominant pogué conservar en la vida interior del seu cercle ètnic de classe, essències intel·lectuals germàniques, tot preservant-les de l'atmosfera aclaparadora de la cultura eclesiàstico-llatina baix romana, i pogué encara transmetre-les, després de diverses generacions, als nous cercles cortesans dels reialmes de la Reconquesta. Menéndez Pidal suscità el problema a Spoleto, amb la seva comunicació sobre *Los godos y el origen de la epopeya española* a la tercera Settimana, el 1955. Precisament aquest fet m'evita de presentar tota l'argumentació del gran mestre, que pren com a base l'afirmació de l'"origen gòtic de l'èpica medieval espanyola". A l'afirmació i a l'argumentació de Menéndez Pidal, el professor García Gallo oposà ben aviat una refutació molt copiosa en un estudi precipitat que, amb el títol *El carácter germánico de la épica y el derecho en la Edad Media española*, fou publicat el 1956 en el volum XXV de l'*Anuario de Historia del Derecho español*. Faltat com estic de suficient competència en la matèria, no intervindrè pas en aquesta polèmica apassionant i apassionada que, com molt bé diu Menéndez Pidal, es veu sovint afectada per raons marginals de patriotisme i per apriorismes d'escola. De tota manera, convindria fer remarcar que, en l'argumentació i en la discussió, es parteix d'una base falsa que consisteix a donar com a paral·lels els dos problemes de l'èpica i del dret. Si Menéndez Pidal volia fonamentar la seva argumentació sobre la persistència, malgrat que fos en estat latent, de la cançó èpica germànic-gòtica fins al segle XII, damunt de la persistència latent paral·lela d'un dret popular germànic, García Gallo —ho indica ja en el títol del seu estudi— ha volgut fer trontollar la construcció del mestre embolcallant-lo en la trama de la seva brillant i victoriosa refutació de l'existència de tal dret. Dit això, convé de separar les dues qüestions. Car, cal distingir entre un producte de signe popular que se suposa emanat i propagat per una població a qui s'atribueix una generalitat, una importància i unes vicissituds la inconsistència de les quals sembla haver estat demostrada per la història i l'arqueologia, d'una banda, i, de l'altra, la supervivència, en cercles de classe i aristocràtics, d'una tradició literària i de la seva transmissió a les generacions successives d'aquests cercles».²¹

A Ramon d'Abadal li interessava particularment la qüestió del llegat visigòtic a la península Ibèrica també perquè aquesta qüestió el portava políticament a plantejar-se la unitat o la diversitat peninsular i, com a historiador, la

21. *Ibid.*, p. 118-119.

temàtica al voltant dels orígens de Catalunya. Veiem com ell mateix ho explica i com defineix les seves posicions sobre la Hispània visigoda: «Podríem donar per acabada ací aquesta disquisició sobre el llegat germano-gòtic transmès pels visigots arribats a Hispània a la civilització peninsular posterior, però ens queda encara per considerar un llegat de caràcter molt diferent. No és un llegat de font germànica, però és, indubtablement, un llegat visigòtic en tant que és fill d'una creació visigòtica i perquè s'hauria produït difícilment sense la vinguda dels visigots a Hispània o, com a mínim, s'hauria produït d'una manera molt diferent. Ens referim al llegat polític, fill de la creació del *Regnum Gothorum* que realitzà la *unitat* d'Hispània i que fou transmès a la posterioritat medieval com una idea motriu per a reconstruir la *unitat* política peninsular destruïda quan la invasió sarraïna fulminà aquest *Regnum*. Cal recordar la gran diversitat de pobles i cultures que afectava les diverses regions constitutives de la Hispània romana, damunt la qual es projectaren les immigracions visigòtiques [...] Per als romans, Hispània no era res més que una denominació geogràfica, que sovint prenia la forma del plural, les Hispànies, car ells en discerniren aviat les diferències. Intentaren i tot de donar una estructura a aquestes diversitats en llurs divisions administratives en províncies i en convents jurídics. [...] De fet, per a Roma, la unitat és l'Imperi; no hi ha Hispània, no hi ha res més que algunes províncies hispàniques, les unes senatorials, les altres imperials la major part del temps. Els mateixos hispans se senten, per damunt de tot, romans. [...] Ben al contrari, els visigots, a partir de Leovigild, creen un Estat centralitzat, amb tota una supraestructura sistemàticament organitzada, que tanca el país en una unitat sota la direcció de la monarquia. En rigor, en crear el seu *Regnum Gothorum* els visigots creen Hispània. [...] El record de la Hispània gòtica fou un mite-motor per a la Reconquesta i un postulat polític a partir de la Renaixença. I ho és encara avui, mil cent anys després de les *Cròniques* d'Alfons III, per la reconstrucció d'una unitat imposada per la geografia i que no tenia altres límits que el mar i els Pirineus. Aquesta reconstrucció de la Hispània gòtica desfeta pels musulmans no ha acabat encara (recordem Portugal separat) i algú es podria sorprendre de les enormes dificultats que ha trobat en la història, del segle VIII ençà, en contrast amb la facilitat aparent que tingué la mateixa construcció gòtica. Quan els gots reeixiren a crear el regne, el segle VII, ja hi havia profundes diferències internes. Caldria, doncs, cercar l'explicació en el fet que aquesta construcció fou feta en el seu moment, no pels habitants indígenes del país, sinó per una petita minoria d'estrangers sobrevinguts de fora, i que aquests

estrangers, els quals realitzaren una obra d'imposició i de superposició, tenien, com a nobles visigots que eren, una cohesió interna que els caracteritzà com a nació i com a classe i que els permeté de reeixir a crear una unitat que no era factible per als naturals del país, però que era per a ells, espargits en el domini de tota la Península, una necessitat vital de supervivència».²²

El relat sobre la Hispània visigoda de Ramon d'Abadal es fonamenta sovint sobretot en una amplíssima cultura general, en una forta intuïció i en la visió que ell tenia de l'alta edat mitjana peninsular. Com tota obra històrica, cal situar els escrits de Ramon d'Abadal en el seu temps, perquè en aquest terreny la recerca ha evolucionat molt, tant pel que fa a la història com a l'arqueologia. A vegades se'ns fa difícil de jutjar la posteritat de la contribució d'Abadal pel que fa al món visigòtic, tant per l'absència de notes justificatives en molts dels seus escrits sobre aquest període com pel poc que ha estat utilitzat en els estudis posteriors. En realitat, l'interès de Ramon d'Abadal per la Hispània visigoda responia més a la voluntat d'entendre millor el que precedia i portava al món carolingi i a l'alta edat mitjana dels segles IX i X, que no pas a una recerca de primera mà sobre el món visigòtic. Ramon d'Abadal va construir, a partir de posicions personals ben definides, una imatge crítica, la seva, sense silenciar les incerteses, sobre la Hispània visigoda, que les lectures proposades ens permeten de restituir en part.

22. *Ibid.*, p. 122-124.